

**TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ REVAN KOLEKSİYONUNDAKİ EJDERHA FİGÜRLÜ
CİTLER****BOOK BINDINGS WITH DRAGON FIGURES IN TOPKAPI PALACE MUSEUM LIBRARY REVAN
COLLECTION** **Ayşenur Genç*****Öz**

Türk cilt sanatında hayvan üslubu ile üretilmiş kapların desenlerinde geyik, ceylan, kaplan, aslan, ördek, tavşan ve tilki gibi yaban hayvanlarının yanı sıra ejder, simurg ve kilin gibi efsanevi varlıkların bulunduğu örnekler de mevcuttur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonunda yer alan eserlerden yedi adedinin cildinde ejder figürü tespit edilmiştir. Tarih boyunca taş ve maden işçiliği, duvar resimleri ve minyatür gibi farklı sanat dallarındaki örnekleri çeşitli çalışmalarda incelenen ejder figürünün cilt sanatındaki örnekleri üzerinde duran bir çalışma yapılmamıştır. Revan koleksiyonu içerisinde ejder figürlü ciltlerin tespiti bu yönüyle önem taşımaktadır. Tespit edilen ciltlerin çizimleri yapılarak desenleri analiz edilmiştir. Ayrıca Tahran Malik Kütüphanesi, Victoria Albert Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine ve III. Ahmet koleksiyonlarında yer alan benzer tezyinatlı ciltler belirlenerek karşılaştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ejderha, Cilt Sanatı, Revan Koleksiyonu, Topkapı Sarayı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.

Abstract

In Turkish bookbinding art, there are examples with wild animals such as deer, gazelles, tigers, lions, ducks, rabbits and foxes, as well as mythical creatures such as dragons, simurghs and kilins. Seven of the works in the Revan Collection of the Topkapı Palace Museum Library have dragon figures on their bindings. Throughout history, the dragon motif has been examined in various forms of art, including stone and metalwork, wall paintings, and miniatures, but no specific study has focused on the dragon figure in bookbinding art. The identification of volumes with dragon figures in the Revan collection is important in this respect. Drawings of the identified volumes were made and their patterns were analysed. In addition, similarly decorated volumes in the Tehran Malik Library, Victoria and Albert Museum, Museum of Turkish and Islamic Arts and Topkapı Palace Museum Library's Hazine and Ahmet III collections of were identified and compared.

Keywords: Dragon, Bookbinding Art, Revan Collection, Topkapı Palace, Topkapı Palace Museum Library.

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru tarihi / Received: 06 Eylül 2024- Kabul tarihi / Accepted: 27 Kasım 2024

*Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Cilt Bölümü, aysenurkuruca@gmail.com, İstanbul/Türkiye

1. Giriş

Ejder figürü tarih boyunca Çin, Hint, Türk ve Batı medeniyetleri olmak üzere farklı coğrafyalarda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Ejder figürüne yüklenen anlam, zamana ve mekâna göre farklılıklar göstermektedir. İyilik veya kötülük sembolü olarak kullanılmasıyla beraber her iki durumda da güç ve kuvveti temsil etmektedir.

Hayvan motifleri Türk sanatında erken devirlerden itibaren kullanılmıştır. Bu üslubun ortaya çıkışı, Orta ve İç Asya coğrafyasında gelişen yaşam tarzı ve inanışlarla bağlantılıdır. Hayvan sanat üslubunun doğmasında; insan soylarının hayvan atalara dayandırılması, hayvan kılığına girildiğinde o hayvanın gücüne sahip olunacağına inanılması gibi inançların yanında gök, yer ve su tasavvurları ve Şamanizm inançları da etkili olmuştur (Çoruhlu, 2011:164).

Ahşap, taş, maden ve kumaş gibi farklı malzemelerin zeminlerinde hayvan biçimleri çeşitli tekniklerle tatbik edilerek süslenmiştir. Hayvan üslubuna ait sahnelerde hayvanlar bazen tek başına bazen hareketli gruplar halinde tasvir edilmiştir. Bazı hayvanların uzuvları abartılı şekilde çizilerek doğal halinden kopartılmıştır. Hayvan mücadele sahneleri bu üslubu oluşturan önemli temalardan biridir (Çoruhlu, 2011:165). Birbiriyle mücadele eden hayvan sahneleri prehistorik Türk sanatına kadar dayanmaktadır. Benzer sahneler Asur ve Çin sanatında da yaygın şekilde kullanılmıştır. Zaman içerisinde tüm Asya sanatlarını etkisi altına almıştır (Arseven, 1984:11).

Hayvan üslubunda geyik, at, koyun, maymun, kaplan ve çeşitli kuş figürleri gibi yaban hayvanlarının yanında masal veya efsanelerde anlatılan ejderha, simurg ve kilin gibi efsanevi yaratıklar da kullanılmıştır. Türk sanatında efsanevi hayvanların kullanımında genellikle mitolojiye ait bir sembolizm yer almaktadır (Çoruhlu, 2011:164).

2. Ejderha Figürünün Kullanımı

Farklı tiplerle birlikte ekseriyetle gövdesi yılan şeklinde, benekli veya pullu derili, yırtıcı hayvan pençelerine sahip ve alev biçiminde kanatlı şekilde resmedilen ejder figürü, tüm kültür ve inançlarda çeşitli şekillerde yer almıştır. Araplar "tanin", Çinliler "lung", Moğollar "moghur", İranlılar "ejderha", Avrupalılar ise "dragon" olarak adlandırmıştır. Çin ve Japon mitolojisinde büyük yer tutmaktadır. Çin mitolojisinde ejderhanın gök gürültüsü sesi çıkardığı,

akarsu ve yağmurların tanrısı olduğu düşünülmüştür (Tez, 2008:44). Çin mitolojisinde imparatorluk simgesi olan ejderha hem Çin hem de Türk hayvan takviminde yıl simgelerinden biri, olarak yer almıştır. Ejderha yılı uğurlu kabul edilerek bolluk ve bereketle ilişkilendirilmiştir. Çin kaynaklarından olan Shih-Chi ve Hou-han-shu'da Hunların bir ejder festivali düzenlediğinden bahsedilmiştir. Türk kozmolojisinde yer ve gök ejderi anlayışı hakimdir. Yerin altında yaşayan yer ejderi, baharın gelmesiyle pulları ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselmektedir. Göğe bulutların arasına yükselen ejderhanın yağmur yağmasını sağladığına inanılmaktadır (Çoruhlu, 2017:202).

Türk sanat tarihinde ejderha figürünün kullanıldığı bilinen erken örneklerden biri, Göktürk devrine ait Kültigin mezar külliyesinde görülmektedir. Hükümdar Kültigin adına Bilge Kağan tarafından yaptırılan mezar külliyesinde bulunan Kültigin yazıtı, kaplumbağa heykeli şeklinde bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir. Yazıtın tepe kısmında bulunan ejderha kabartmaları kemer şeklini oluşturmuştur. Türk mitolojisinde dünyanın üzerinde durduğuna inanılan hayvanlardan biri kaplumbağadır. Yazıt üzerinde hem kaplumbağa hem de ejderha figürlerinin kullanılması evren sembolünü yansıtmaktadır. Ejder figürü Uygur sanatında da görülmektedir. 9. ve 10. yüzyıllarda inşa edilen Bezeklik tapınak duvar resimlerinde birkaç farklı şekilde ejder figürü kullanılmıştır. Fresklerden birinde suyun altından çıkarak göğe yükselmeye başlayan ejder boynuzları, pulları ve kanatlarıyla tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 2011). Ayrıca Bezeklik tapınak resimlerinden birinde dağlar arasında sıkışmış şekilde bir yer ejderi bulunurken bir diğerinde ise havuzda yüzen çift ejder tasviri su unsuruna dikkat çekmektedir (Görsel 1), (Çoruhlu, 2019:224).

Eski Türkler'de on iki hayvanlı takvimin kullanılması ve şaman inancındaki hayvanların yukarı aleme çıkmaya yardımcı olacağı düşüncesi yaygındır. Bu inançların gelişmesinde göçebe yaşantının hayvancılığa dayalı olması etkili olmuştur. Bu inançlar ve yaşantı şekli sanat ve folklorda İslamiyet'in kabulünden sonra dahi belirgindir (Demirci, 1998). Orta Asya'nın karakteristik figüratif yaklaşımları hem İslam sanatında hem de orta çağ Anadolu'su üzerinde etkisini sürdürmüştür. Hayvan üslubu Abbasiler döneminden itibaren İslam sanatına da girmiştir. Özellikle Anadolu Selçuklularda bu üslubun karakteri yansıtılmıştır (Öney, 1970). Anadolu Selçuklularda ejder figürleri sivil ve dini yapılarda bilhassa taş ve alçı kabartmalarda

görülmetedir. Ejder gövdelerinin düğümler oluşturarak iki uçta birer baş ile sonlandırılması ve çift olarak tasviri yaygındır (Görsel 1). Bu yönüyle Orta Asya hayvan üslubunun devamı niteliğini taşımaktadır (Öney, 1969).

			
Uygur Bezeklik Mağaraları duvar resmi, Berlin Asya Sanatları Müzesi	Uygur Bezeklik Mağaraları Çift ejder, Berlin Asya Sanatları Müzesi	Cizre Ulu Camii kapı tokmağı, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi	Kayseri Sultan Han çift ejder figürü

Görsel 1. Mimari Yapılarda Ejder Figürü Örnekleri.

Ejder figürü Osmanlı sarayında üretilen sanat eserlerinde de kullanılmıştır. 16. yüzyıl Osmanlı saray baş nakkaşı olan Şah Kulu'nun başlattığı Saz Üslubunda hançeri yapraklarla beraber resmettiği ejder figürleri karakteristiktir (Görsel 2). Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesinde sergilenen Ca'fer-i Tayyâr'a (r.a) ait kılıcın kabzasında yer alan saz üslubundaki tezyinata simurg ve ejder figürleri işlenmiştir. Kutsal emanetlerde dahi bu figürlerin kullanımından kaçınılmadığı görülmektedir. Ayrıca 2020 yılında Topkapı Sarayında yürütülen restorasyon çalışmaları esnasında Has oda revaklarının üzerinde Çift ejder figürü bulunmuştur (Görsel 2). Bu motiflerin mukaddes emanetler dairesinin revaklarına işlenmesinde halifelüğün ve cihan hakimiyetinin Osmanlılar'da olduğu fikrini vurgulamak istenmiş olabilir. Kur'an-ı Kerim'de Şu'ara Suresi 32. âyette Hz. Musa'nın asasının bir ejdere dönüşmesi kıssası anlatılmaktadır. İslam inancında âyetlerde geçen bu mucizenin anlamı uzak doğudaki mitolojik ve kozmolojik anlamlarının oldukça dışındadır (Doğanay, 2021:11).

Yûnus, Mevlânâ ve İbnü'l- Arabî gibi mutasavvıfların görüşlerinde, kişinin en büyük cihadı nefesine karşı verdiği mücadeledir. Tasavvufi düşünce sisteminde kişinin nefsi ile mücadelesi anlatımlarında nefis, efsanevi düşman ejderha ile özdeşleştirilmiştir. Mesnevî'de nefis

ejderhasının aslında bir kurtçuk olduğu ancak kötü huylarla beslendiğinde bir ejderhaya dönüşeceği çeşitli misallerle ifade edilmiştir (Doğan, 2024:414).

Kitap sanatlarında, özellikle minyatür sanatında ejder ve simurg tasvirleri sıklıkla resmedilmiştir. İran edebiyatında Şehnamelerde kahramanların ejderha ile savaşı konu edilmiş ve minyatürleri yapılmıştır (Görsel 2). Ayrıca Acâibü'l-Mahlûkât nüshaları farklı canlı ve bitki tasvirleri ejder ve simurg resimlerini içeren önemli örneklerdir (Yıldırım, 2017).

Cilt sanatında ise hayvan resimleri barındıran ciltlere "Acemkari Cilt" adı verilmiştir. Bu tabir, hayvan resimli ciltlerin daha ziyade İran'da üretilen yazmalarda kullanılmasından kaynaklanır. Ancak bu ciltlerin tamamını İran cildi olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım değildir (Özen, 2017:24). Nitekim hayvan üslubu Orta Asya'dan başlayarak Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar dönemlerinde dahi etkisini sürdürmüştür. Türkiye müze ve kütüphanelerinde bulunan yayınlanmış ciltler incelendiğinde, hayvan motifli ciltlerin Türk cilt sanatında 15. yüzyıl başından 18. yüzyılın başına kadar uygulandığı tespit edilmiştir. (Kösedağı, 2021:280).

Fatih Döneminden itibaren hayvan motifli ciltler Türk cilt sanatında sıklıkla kullanılmıştır. Dönemin çağdaş sanatçılarından Türkmen ve Timurlu mücellitler bu üslubu ustalıkla kullanmışlardır. Bu üslubun İstanbul'a taşınmasında rol alan sanatçının Türkmen asıllı mücellit ve hattat Gıyaseddin el Isfahani olduğu düşünülmektedir (Tanındı, 2012:846).

			
Has oda revakları duvar resmi, Topkapı Sarayı Müzesi	Amel-i Şah Kulu ala Tari'kil- Meşk imzalı ejder figürü, Metropolitan Sanat Müzesi, 57.51.26	Ejder takımyıldızı (Tinnin), Aca'ibü'l- Mahlukat, British Library, Add. 7894	Rüstem'in ejderi öldürmesi Şehname, TSMK Revan 1546

Görsel 2. Kalemîşi ve Minyatür Örneklerinde Ejder Figür Örnekleri.

Hayvan Üslubu ciltlerde, özellikle kap içlerinde müşebbek tekniği sıklıkla kullanılmıştır. Şemse ve köşebentlerde bir veya birkaç hayvan figürü, bazen bitkilerle beraber bazen de birbirleriyle mücadele ettikleri sahnelerle resmedilmiştir. Ayrıca orman sahnelerinin olduğu

örneklerde, soğuk baskı tekniğinde cildin tüm yüzeyini kaplayan kompozisyonlar şeklinde kullanılmıştır. Bu tip ciltlerin renklendirilerek lake tekniği uygulanmış örnekleri de sıklıkla görülmektedir.

3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK) Revan Koleksiyonu Örnekleri

Koleksiyon içerisinde tespit edilen eserlerin sadece üç adedinin tarihi bilindiği için eserler incelenirken kronolojik bir sıraya tabi tutulamamıştır. Bu nedenle envanter numara büyüklüklerine göre sıralanmıştır. Eserlerin envanter numaraları sırayla R402, R862, R961, R1017, R1022, R1026 ve R2056'dır.

Görsel 3. TSMK Revan 402 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap ve Çizimleri.

Ejderha figürlü ilk örnek TSMK Revan 402 envanter numaralı *Adabü'l-Müluk* adlı eserdir (Görsel 3). Siyasetname türündeki bu eserin müellifi; *Ebu Mansur Es-Sealibi*, müstensihisi ise *Muhammed Taki et-Toni'dir*. Eserin istinsah tarihi miladi 1717 yılına tarihlenmektedir. Eserin dili Farsça olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 11× 17cm'dir.

Eserin cildi sağ ve sol kaptan meydana gelmiştir. Sağ ve sol kabın tezyinatı farklıdır. Lake tekniğinde uygulanmış ejderha ve hayvan figürlüdür. Cildin yüzeyinde soyulmalar mevcut olup yıpranmış vaziyettedir. Ayrıca varaklarda kurt yenikleri mevcuttur.

Eserin sağ kabında iki ejderhanın mücadele sahnesi resmedilmiştir. Üstteki ejderha diğerini kuyruğundan ısırması ve öndeki pençeleriyle altında konumlanan ejderhanın boynunu tutar pozisyonda resmedilmiştir. Altta çizilen diğer ejderha ise diğerinin gövdesinden ısırması ve yine boynundan pençeleriyle kavramış şekildedir.

Ejderhaların mücadele sahnelerinde arka planda ağaç resimleri, ot kümeleri, taş kütlelerinden çıkan yaprak ve otlar, ağaç dalları üzerinde kuşlar ve sayfanın üst bölümünde bulut kümeleri resmedilmiştir. Ağaçların dalları kimi yerlerde ejderhaların önünde kimi yerlerde de arkasında resmedilerek ağaçların aralarında oldukları vurgulanmış ve boyut etkisi verilmiştir.

Sol kapta ise kabın alt orta bölümünde sağ yukarıda resmedilen ceylana bakan bir kaplan çizilmiştir. Kaplanın üzerinde şah benek motifleri seçilmektedir. Sol üst köşede ise kuyruk yapısından anlaşıldığı üzere bir tilki resmedilmiştir. Kuşların iki adedi ağaç dalları üzerinde

konmuş halde, diğer iki adedi ise uçar vaziyettedir. Sağ kapla benzer arka plan düzeni mevcuttur. Ağaçlar, ot kümeleri, taş kütleleri mevcuttur. Sayfanın üst bölümünde yine sağ kapla benzer şekilde bulut motifleri resmedilmiştir.

Her iki kabin dış pervazlarında aynı zencerek deseni mevcuttur. Bir bulut motifinin ardışık şekilde dört tarafa yerleştirilmesinden oluşturulmuştur. Ancak her iki kapta da desen boylu boyunca kesilmiş şekildedir. Oldukça yıpranmış vaziyette olan eserin cildinin etrafına farklı renkte bir deri yapıştırılmıştır. Derinin yapıştırıldığı alanlarda desen görülememektedir.

Görsel 4. TSMK Revan 862 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklep, Sertap ve Çizimleri

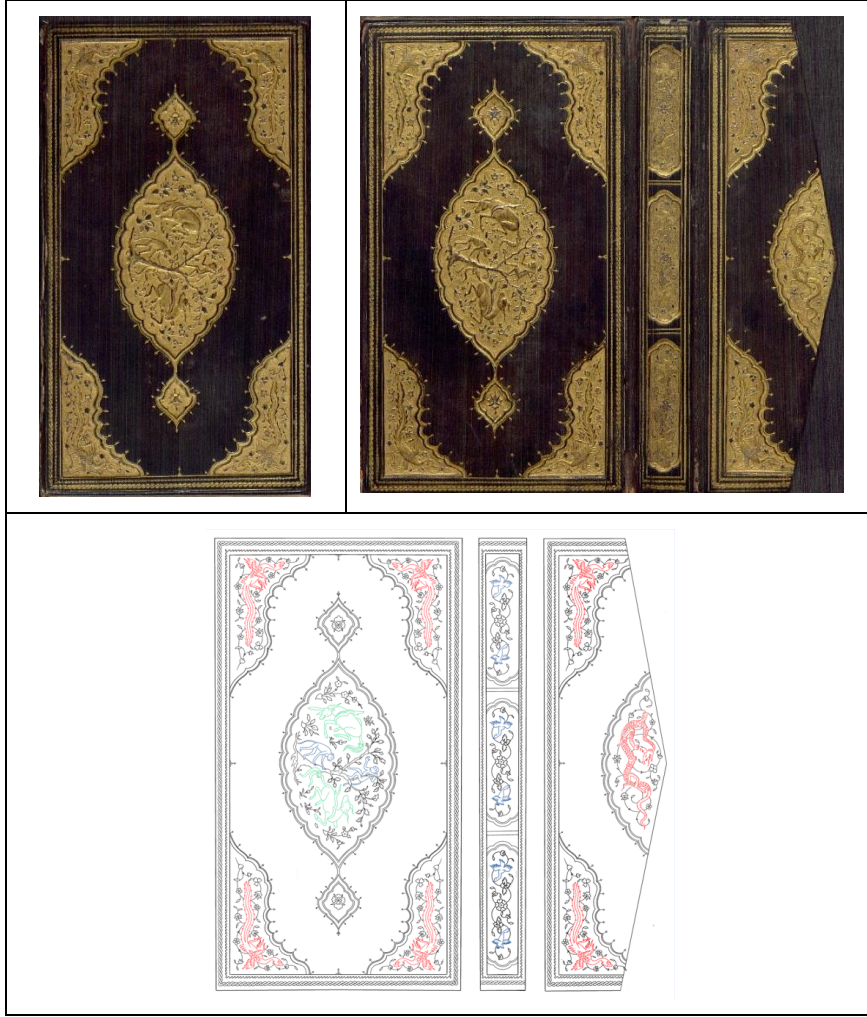
Ejder figürlü ikinci eser TSMK Revan 862 envanter numaralı Hamse-i Nizâmî adlı eserdir (Görsel 4). İran edebiyatının önemli örneklerinden olan eserin müellifi; Nizâmî-i Gencevî'dir. Miladi 1442 tarihinde istinsah edilen eserin müstensih kaydı bulunmamaktadır. Eserin dili Farsça olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 13× 18.5 cm'dir

Eserin cildi sağ ve sol kaptan meydana gelmiştir. Sağ ve sol kabin tezyinatı farklıdır. Sağ kapta çeşitli hayvan figürleri içeren bir orman sahnesi resmedilmiştir. Sol kapta ise zerbahar tezyinat soğuk baskı tekniğiyle uygulanmıştır.

Sağ kapta bir orman sahnesi resmedilmiştir. Cildin üst bölümünde bir ağaç ve ağacın dalları üzerinde sallanan maymunlar mevcuttur. Ağacın sağ alt köşesine bir ayıyla mücadele eden bir insan figürü, hemen altında ise iki adet tilki bulunmaktadır. Cildin sağ alt bölümünde ise ejderha ve Zümrüdüanka kuşu birbirlerine doğru hareket eder şekilde resmedilmiştir. Vücut şekillerinden birbirlerine saldırmak üzere oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca sağ orta noktada ve sol alt noktada olmak üzere iki adet kilin bulunmaktadır.

Cildin sertap bölümünde kitabe olup, dikdörtgen pafta içerisinde sülüs hatla; "Kitab-ı Hamse min Kelam-ı Hâkim Nizam-i Gence Aleyhi rahmeti ve-l gufran" yazılıdır.

Cildin miklebi ½ simetrik bir desene sahiptir. İki adet ejderha birbirlerine bakar şekildedir. Tam simetri eksenini üzerinde aslan başı mevcuttur. Hayvan motiflerinin etrafında çiçek dal ve yapraklar dengeli şekilde boşluklara yerleştirilmiştir.

Görsel 5. TSMK Revan 961 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklep ve Çizimleri.

Ejder figürlü üçüncü eser TSMK Revan 961 envanter numaralı Divan-ı Han adlı eserdir (Görsel 5). Eserin müellifi; Sa'dî-i Hind, Necmeddin Emir Hasan b. Alâ'eddin el-Bedâyûnî ed-Dihlevî es-Siczî es-Sencerî'dir. Eserin tarih ve müstensih kaydı bulunmamaktadır. Eserin dili Farsça olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 13× 23 cm'dir.

Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmaktadır. Şemse ve köşebentler mülemma tekniği uygulanmıştır.

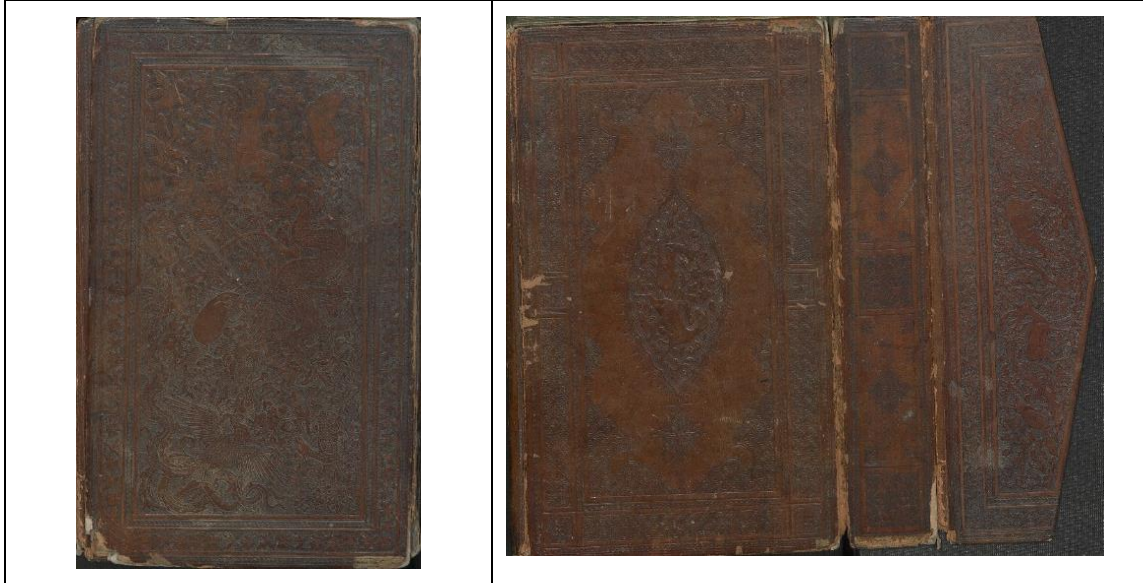
Cildin sağ ve sol kabı aynı tezyinata sahiptir. Şemse tasarımı yatay ekseninde yan şekilde tasarlanmıştır. Bu kompozisyon şekli, hayvan desenli ciltlerde yaygındır. Şemse içerisinde

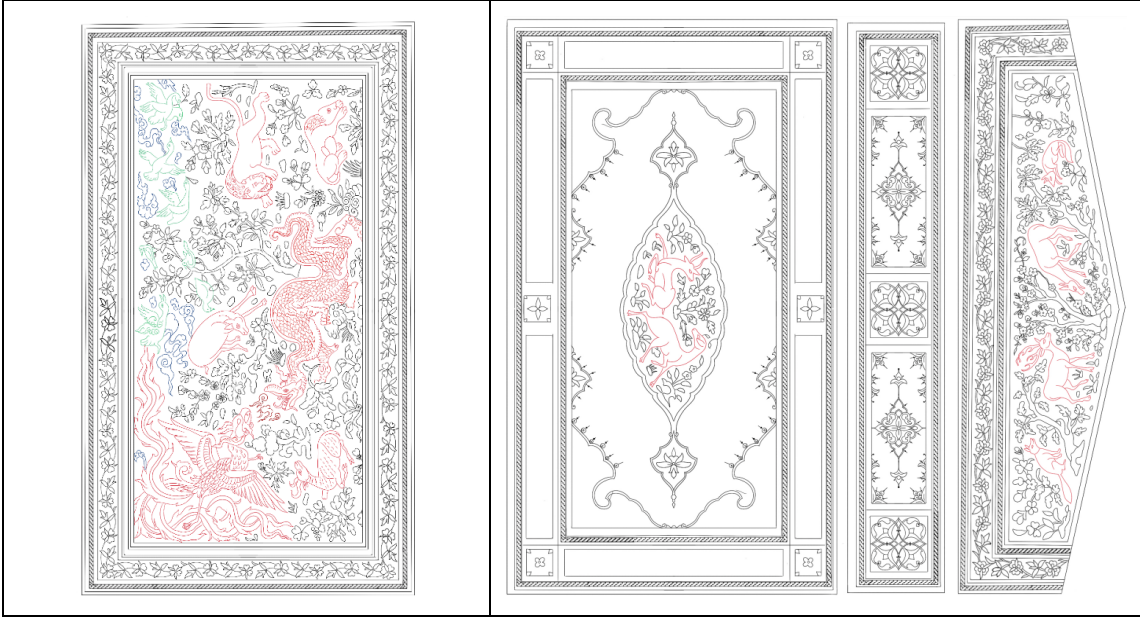
merkezde bir ağaç üzerinde konumlandırılmış iki adet maymun yer almaktadır. Cildin sağ ve sol köşelerinde ise iki adet kilin resmedilmiştir. Hayvanların etrafında yer alan boşluklara dengeli şekilde çiçek ve yaprak demetleri eklenmiştir.

Köşebentlerde tek bir Zümrüdüanka kuşu, çiçek ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Cildin sertap bölümünde 3 adet kartuş pafta yerleştirilmiştir. Her bir paftanın içerisinde iki adet turna kuşuyla beraber hatayi ve pençlerden oluşan ters simetrik bir desen kurgusu mevcuttur.

Eserin miklebinde şemse içerisinde bir adet ejderha motifi çizilmiştir. Ejder ince uzun hattıyla yılanı benzer şekilde resmedilmiştir. Ejderhanın çevresinde hatayi ve pençlerden oluşan helezon dal hareketi boşluklara dengeli şekilde yerleştirilmiştir. Köşebentlerde ise cildin sağ ve sol kabında kullanılan desenin aynısı uygulanmıştır. Cildin zencerek düzeninde 2 sıralı geometrik zencerek deseni yer almaktadır. Geometrik geçmeler, S çivinin ardışık vurulması ile meydana getirilmiştir.

Görsel 6. TSMK Revan 1017 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklep ve Çizimleri.

Ejder figürlü dördüncü eser TSMK Revan 1017 envanter numaralı eser; müellif Hacı Cemâleddin Salmân'a ait bir Divan'dır (Görsel 6). Eserin tarih ve müstensih kaydı bulunmamaktadır. Eserin dili Türkçe olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 16× 26 cm'dir.

Eserin cildi sağ kap, sol kap ve miklepten oluşmaktadır. Tezyinata soğuk baskı tekniği kullanılmıştır.

Cildin sağ kabında bir orman sahnesi resmedilmiştir. Sayfanın sol alt noktasına yerleştirilen bir simurg kuşu ve hemen üstünde konumlandırılmış bir ejderha figürü yer almaktadır. Bu iki hayvan ağızları açık şekilde birbirlerine doğru saldırır vaziyettedir. Ejderhanın kıvrılan gövdesi üzerinde pullu derisi göze çarpmaktadır. Sayfanın diğer alanlarında yedi adet kuş motifi bir adet ceylan ve iki adet de aslan figürü mevcuttur. Figürlerin arka planında ağaç, taş, çiçek ve otlar bulunmaktadır. Uçan kuşların arasında bulut kümeleri yerleştirilmiştir. Ayrıca kabın etrafında dış pervaz deseni mevcuttur. Çiçek motiflerinden oluşan ulama bir desen devam ederek cildin çevresini dolaşmaktadır.

Cildin sol kabında ise şemse içerisinde yer alan bir adet ceylan figürü arkasında oturur şekilde duran geyiğe bakarken resmedilmiştir. Hayvanların etrafında çiçek ve ot kümeleri mevcuttur. Köşebentlerin ve dış pervaz deseninin zemini geometrik geçmeler ile kaplanmıştır.

Cildin miklebinde ağaç, çiçek ve ot kümelerinin etrafında yer alan geyik, ceylan ve iki adet tilki resmedilmiştir. Miklebin dış pervazında sağ kaptaki yer alan desenin aynısı kullanılmıştır. Dış pervaz desenini içte dışta çevreleyen geometrik zencerekle, S çivinin ardışık vurulmasıyla elde edilmiştir.

Görsel 7. TSMK Revan 1022 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklebi ve Sağ Kap Çizimi.

Ejderha figürlü beşinci örnek olan TSMK Revan 1022 envanter numaralı eser Kelîle ve Dimne nüshasıdır (Görsel 7). Eserin müstensihî Muhammed b. Hüsâm Şemseddin olup istinsah tarihi 1429'dur. Eserin dili Farsçadır ve talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 19.5× 29cm'dir.

Eserin cildi sağ ve sol kap ve miklepten meydana gelmiştir. Sağ ve sol kabın tezyinatı farklı olup soğuk baskı tekniği uygulanmıştır.

Cildin sağ kap kompozisyonu şemse ve köşebentler ve dış pervaz deseninden oluşmaktadır. Cildin yüzeyi yıprandığı için şemse içerisinde yer alan desen tam olarak seçilememektedir. Ancak görünen hat ve çizgilerden iki adet hayvan figürünün mücadele sahnesi olduğu tahmin edilmektedir. Köşebent desenleri ise bazı yerleri yıpranmış vaziyette olup tek bir ejderha figürü bulunmaktadır.

Cildin sol kabında ise rumi kompozisyondan oluşan şemse, köşebent ve dış pervaz deseni mevcuttur. Cildin yıpranmasından dolayı desenler kolaylıkla seçilememektedir. Cildin miklebinde ise merkezde konumlanan bir aslanın geyiği sırtından ısırıldığı an resmedilmiştir. Miklebin alt ve üst noktalarında oturur vaziyette bir kaplan ve geyik figürü bulunmaktadır. Hayvan motiflerinden geriye kalan diğer alanlarda çiçek motifleri homojen şekilde zemine yerleştirilmiştir. Sol kapta yer alan rumilerden oluşturulan dış pervaz deseni miklebin etrafında da kullanılmıştır.

Görsel 8. TSMK Revan 1026 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklep ve Çizimleri.

Ejderha figürlü altıncı örnek TSMK Revan 1026 envanter numaralı Mihr-ü Müşteri adlı eserdir (Görsel 8). İran edebiyatına ait eser aşk mesnevisi türündedir. Eserin müellifi; Assar-ı Tebrizi olup, müstensih kaydı ve tarih bilgisi bulunmamaktadır. Eserin dili Farsça olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 15×24cm'dir.

Eserin cildi sağ ve sol kap ve miklepten oluşmaktadır. Sağ ve sol kabın tezyinatı aynı olup Cilt siyah renkte, mülemma tekniğinde uygulanmış figürlü bir cilttir. Cildin sağ ve sol kabı aynı tezyin edilmiştir.

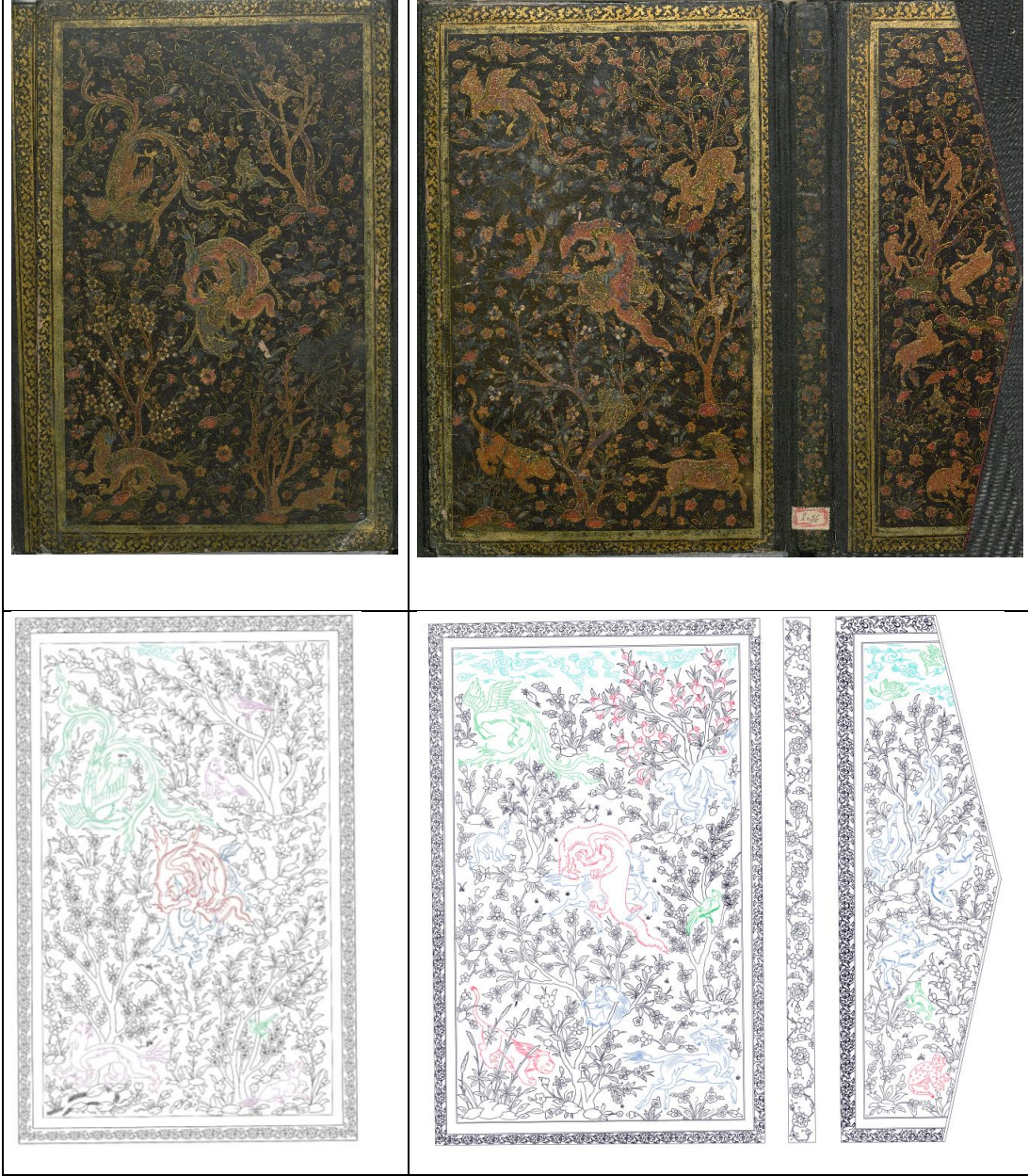
Cildin şemsesinde ejderha ve Zümrüdüanka kuşunun mücadele sahnesi resmedilmiştir. Zümrüdüanka kuşu ejderhanın kuyruğunu kopartmış ve pençeleriyle tutmaktadır. Gagası ile de gövdesinin alt bölümüne yakın bir yerden ısırılmış şekildedir. Ejderha ise pençeleriyle kuşun kuyruğundan kavramıştır. Bu iki figürün aralarında çiçek ve yapraklar yer almaktadır. Salbeklerde ortabağdan çıkan simetrik iki rumi motifi yer almaktadır.

Köşebentlerde tek bir Zümrüdüanka kuşu ve aralarında dolaşan çiçek ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Şemse ve köşebent arasında kalan alanda ¼ simetrik bir desen yerleştirilmiştir. Bulut motifleri arasında gonca, penç ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Cildin zencerek düzeninde 2 sıra 1 mm altın cetvel arasında 0.3 mm genişliğinde bir geometrik zencerek deseni yer almaktadır. Geometrik geçme, S çivinin ardışık vurulması ile meydana getirilmiştir.

Cildin miklebinde sağ ve sol kaptaki desen aynen uygulanmıştır. Şemse deseninin sol tarafı görülecek şekilde dış sınırdan denk geldiği yerden kesilerek neredeyse yarısı gözükür şekilde uygulanmıştır.

Görsel 9. TSMK Revan 2056 Envanter Numaralı Eserin Sağ, Sol Kap, Miklep ve Çizimleri.

Ejderha figürlü yedinci örnek TSMK Revan 2056 envanter numaralı Mihr-ü Müşteri adlı eserdir (Görsel 9). İran edebiyatına ait eser mesnevi türündedir. Eserin müellifi; Assar-ı Tebrizi olup, müstensih kaydı ve tarih bilgisi bulunmamaktadır. Eserin dili Farsça olup Talik hattı ile yazılmıştır. Eserin ölçüleri 15×24 cm'dir.

Cilt sağ, sol kap ve miklepten oluşmaktadır. Sağ ve sol kabın tezyinatı birbirinden farklı olup lake tekniği uygulanmıştır.

Cildin sağ kabında bir orman sahnesi içerisinde yer alan hayvan figürleri görülmektedir. Tam merkez noktada bir ejder ve kilinin mücadele sahnesi yer almaktadır. Sol üst köşede bir simurg kuşu uçar vaziyettedir. Sağ üst köşede ise ağacın dalına konmuş bir kuş figürü ve altında ise bir tilki resmedilmiştir. Sağ altta yer alan ayrıca bir adet daha tilki figürü bulunmaktadır. Sol alt köşede ise yukarı doğru bakar şekilde bir aslan figürü konumlandırılmıştır. Hayvanların etrafında kalan alanlarda ot ve taş kümeleri, ağaçlar ve çiçekler yerleştirilmiştir. Ayrıca mevcut ağaçların dallarında çiçekler açmış şekilde bahar ayını betimlemektedir.

Cildin sol kabında ise sağ kaba çok benzer bir kompozisyon mevcuttur. Yine merkez noktada kilin ve ejderhanın mücadele sahnesi bulunmaktadır. Kilin ejderhayı sırt kısmından, ejderha ise kilini kuyruğundan ısırır şekildedir. Sol üst köşede konumlanan simurg kuşunun hemen üzerinde bulut kümeleri yer almaktadır. Sağ üst köşede dallarında meyveleri ile resmedilmiş bir nar ağacı ve altında bir aslan figürü resmedilmiştir. Alt noktada ise sağda arkasına bakarak koşar şekilde bir kilin figürü, solda ise avına yavaşça yaklaştığı anlaşılan bir aslan bulunmaktadır. Çiçek açmış bahar dalları, ot ve taş kümeleri sayfanın zeminine yayılmıştır.

Cildin miklebinde ise üstte ağaç üzerinde bir maymun figürü, altta ise çiçeklerin arasında bir kaplan ve tavşan figürü yerleştirilmiştir. Orta hatta ise koç ve ceylan figürleri koşar şekilde resmedilmiştir.

Sağ, sol kap ve miklebin etrafında bulut motiflerinden oluşan bir ulama dış pervaz deseni bulunmaktadır. Cildin sertabında ise hatayi ve goncalardan oluşan helezon dallar üzerine yerleştirilmiş bir kompozisyon mevcuttur.

4. Karşılaştırma

TSMK Revan 402 envanter numaralı Adabü'l-Müluk adlı eser ile Tahran Malik Kütüphanesi 103 envanter numaralı eserin cilt tezyinatları arasında benzerlikler mevcuttur. TSMK Revan 402'de iki ejder mücadelesi mevcutken diğer eserde ejder ve kilin mücadelesi

resmedilmiştir. Her iki eserde de altın tahrir yapılmıştır. Arka planda yer alan ağaçların yaprak şekilleri arasında da ayrıca benzerlik göze çarpmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Benzer Tezyinatlı Lake Cilt Kapları.

Ejder figürlü TSMK Revan 862 envanter numaralı Hamse-i Nizâmî adlı eserin cildi ile Türk ve İslam Eserleri Müzesi 1906 envanter numaralı Mesnevi nüshasının ciltleri birbiriyle aynı tezyinata sahiptir. Mesnevinin kabının ölçüsü daha büyük olup altta ve üstte kitabe içeren paftalar ve dış hattı çevreleyen daha geniş zencerekler yer almaktadır (Görsel 11).

TSMK Revan 862 envanter numaralı Hamse-i Nizâmî adlı eserin cildinin miklebi ile TSMK Hazine 362 envanter numaralı Kelîle ve Dimne nüshasının miklep şemseleri arasında benzerlik vardır. Her iki cildin miklebinin tezyinatları $\frac{1}{2}$ simetrik olup iki adet ejderha figürü yerleştirilmiştir. Ayrıca her iki cilt de soğuk baskı tekniği ile yapılmıştır (Görsel 11).

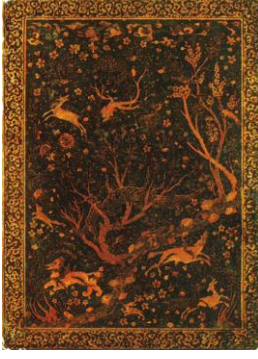
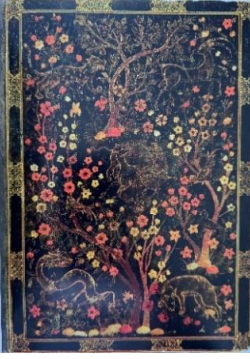

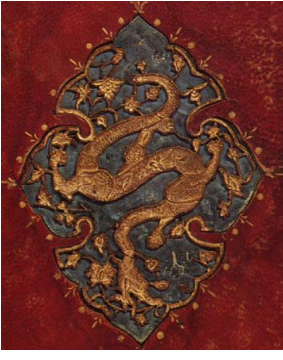

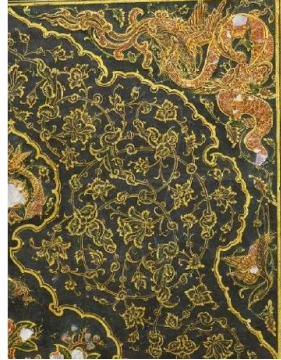
Görsel 11. Benzer Tezyinatlı Soğuk Baskı Cilt Örnekleri.

TSMK Revan 1017 envanter numaralı eser *Hace Cemâleddin Salmân'a* ait divanın cildi ile TSMK Hazine 362 ve TSMK III.Ahmet 3059 envanter numaralı eserlerin cilt tezyinatları arasında benzerlik vardır. Her üç cilt de soğuk baskı tekniğinde olup, orman sahnesi içerisinde yer alan çeşitli hayvan figürlerinden oluşan bir kompozisyona sahiptir (Görsel 11).

TSMK Revan 2056 envanter numaralı Mihr-ü Müşteri adlı eser ile Victoria and Albert Museum 3393A-1883 ve Tahran, Malik Library 4700 envanter numaralı eserlerin cilt tezyinatları birbirlerine benzemektedir. Her üç cilt de lake tekniğinde olup orman sahneleri içermektedir.

Ormanın içerisinde yaban hayvanlarının yanında mitolojik hayvan figürleri de resmedilmiştir (Görsel 12).

TSMK Revan 1026 envanter numaralı Mihr-ü Müşteri adlı eser ile TSMK Hazine 983 ve Victoria and Albert Museum 691-1876 envanter numaralı eserlerin ciltlerinde şemse içerisinde yerleştirilen ejderha motifleri olması bakımından benzerlik vardır. Ayrıca TSMK Revan 1022 envanter numaralı eserin ve TSMK Hazine 676 envanter numaralı eserin ciltlerinde köşebent içerisinde tek ejder motifi yer almaktadır (Görsel 12).

			
TSMK Revan 2056	Victoria and Albert Museum 3393A-1883	Malik Library 4700	TSMK Revan 1022 Köşebent
			
Victoria and Albert Museum 691-1876 Şemse	TSMK Hazine 983 Şemse	TSMK Revan 1026 Şemse	TSMK Hazine 676 Köşebent

Görsel 12. Benzer Tezyinatlı Lake Ciltler ve Ejder Figürlü Ciltlerde Şemse, Köşebent Örnekleri.

5. Sonuç

Tarih boyunca farklı sanat dallarındaki örnekleri ve mitolojik anlamları çeşitli çalışmalarda incelenen ejder figürünün cilt sanatındaki örnekleri üzerinde duran bir çalışma yapılmamıştır. Revan koleksiyonunda yer alan ejder figürlü ciltlerin tespiti bu yönüyle önem taşımaktadır. Tespit edilen ciltlerin detaylı şekilde incelenerek kompozisyon özellikleri belirlenmiş ve çizimleri yapılarak desenleri analiz edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu içerisinde yer alan eserlerden yedi adedinin cilt tezminatında ejderha figürünün mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Eserlerden tarihi bilinenler arasından en erken tarihli olan eser; TSMK Revan 1022 envanter numaralı 1429 tarihli Kelîle ve Dimne nüshası, en geç tarihli olan ise TSMK Revan 402 envanter numaralı 1717 tarihli *Adabü'l-Müluk* adlı eserdir. Eserlerden sadece TSMK Revan 1017 envanter numaralı eserin dili Türkçe olup diğer eserlerin dili Farsçadır. Hayvan figürü içeren ciltlerin daha ziyade İran coğrafyasında üretildikleri düşüncesiyle "Acemkari" tabiri kullanılmıştır. İncelenen eserlerden birinin dahi dilinin Türkçe olması, Osmanlı sanatında da bu tasarımların kullanıldığı örneklerin tespiti açısından önem taşımaktadır.

İncelenen eserlerde ejderha figürü birkaç farklı şekilde kompozisyonlara yerleştirilmiştir. Bunlardan iki adedi şemse içerisinde, dört adedi orman sahnesi içerisinde ve bir adedi de köşebent içerisinde kullanılmıştır. Şemse içerisinde olanlardan; TSMK Revan 961 envanter numaralı eserin miklebinde, köşeye yarım şekilde oturtulan şemsede bir adet ejder figürü yer alırken, TSMK Revan 1026 envanter numaralı eserin sağ, sol kap ve miklep şemsesinde simurg ve ejderhanın mücadele sahnesi bulunmaktadır. TSMK Revan 402, TSMK Revan 862, TSMK Revan 1017 ve TSMK Revan 2056 envanter numaralı ciltler ise orman sahnesi içerisinde cildin tüm yüzeyini kaplayacak şekilde tasarlanmıştır. TSMK Revan 1022 envanter numaralı eserde ise köşebent içlerinde tek bir ejderha figürü bulunmaktadır.

Ejderha figürü ciltlerde tek başına bir figür olarak görülmekle beraber ekseriyetle kilin veya zümrüdüanda kuşu gibi mitolojik hayvanlarla mücadele eder şekilde resmedilmiştir. Ayrıca iki ejder figürünün birbiriyle mücadelesini sahneleyen örneklerde mevcuttur.

Orman sahneli ciltlerin kompozisyonları minyatür sahnelerine benzer özellikler taşımaktadır. Bu tip tasarımlarda hayvanların birbirlerine doğru hareket ettikleri anın dinamizmi yansıtılmıştır. Ayrıca orman sahnelerinin içerisinde yer alan bulutlar, ağaçlar, çiçek ve ot kümeleri ile beraber daha natüralist örnekler olduğu söylenebilir. Şemse veya köşebent içerisine yerleştirilmiş figürlerde ise daha çok arka planda yer alan motifler ile bir arada olup figürlerde ayrıca bir motif görevi görmektedirler. Bu tip örneklerde figürler stilizasyonun bir parçası olarak diğer motiflerle beraber deseni oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında ejderha figürünün cilt sanatındaki kullanım şekilleri belirlenmeye çalışılmıştır. Hem Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonunda tespit edilen hem de karşılaştırma bölümünde incelenen ciltlere bakıldığında efsanevi hayvan figürlerinin cilt sanatında kullanımında, iki farklı tasarım şekli üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Bunlar cildin tüm kapağına yayılan orman sahneleri içinde veya şemse ve köşebentlerin içlerinde olanlardır. Mikleplerde ise iki adet ejder figürünün ½ simetrik şekilde yerleştirildiği kompozisyonlar ekseriyetle kullanılmıştır. Orman sahneli tasarımlarda daha ziyade soğuk baskı ve mülemma tekniği kullanılırken şemse ve köşebentli örneklerde soğuk baskı, lake ve mülemma tekniklerinin uygulandığı görülmüştür. Ayrıca kap içlerinde müşebbek oyma ciltler de mevcuttur.

Kaynakça

Arseven, C. E. (1984), *Türk Sanatı*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2011). *Erken Devir Türk Sanatı, İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Demirci, K. (1998). "Hayvan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17.Cilt, s.81-85.

Doğan, B. (2024). *Antik Devirden İslamiyet'e Sanat ve Tasavvufta Semboller*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Doğanay, A. (2021), "Yüzyıllar Sonra Topkapı Sarayı'nda Ortaya Çıkarılan Ejder-Simurg Karşılaşması Üzerine", *Milli Saraylar Dergisi*, Sayı 21, s.4-25.

KÖSEDAĞI, C. (2021), *Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Bulunan Yayınlanmış Hayvan Motifli Kablar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı.

Öney, G. (1969). "Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri", *Bellekten*, Cilt 33/130, s.171-192. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1193855>

Öney, G. (1970). "Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV-XV.Asırlar da Devamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara: TTK Yayınları, Cilt 3/5, s.188-191.

Özen, M. E. (2017). *Türk Cilt Sanatı*, İstanbul: İşaret Yayınları.

Tanırdı, Z. (2012). "Osmanlı Uygarlığı II: *Kitap ve Cildi*", haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda, İstanbul: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.841-863.

Tez, Z. (2008), *Mitolojinin Kültürel Tarihi, Doğu ve İslam Mitolojisi Mitolojik Söylenceler*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Yıldırım, N. (2017), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Uygur Bezeklik Mağaraları duvar resmi, Doğanay, A. (2021), "Yüzyıllar sonra Topkapı Sarayı'nda ortaya çıkarılan ejder-simurg karşılaşması üzerine", *Milli Saraylar Dergisi*.

Uygur Bezeklik Mağaraları Çift ejder duvar resmi, Çoruhlu, Y. (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Cizre Ulu Camii kapı tokmağı, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, <https://www.facebook.com/SanatTarihiPlatformu/posts/cizre-ulu-cami-kapi-tokma%C4%9Fi12-y%C3%BCzy%C4%B1da-yapm%C4%B1C5%9F-oldu%C4%9Fu-robotlarla-filli-saat-su-po/1651292141925497/> Erişim tarihi:03.01.2021

Kayseri Sultan Han çift ejder figürü, https://www.sanatin Yolculugu.com/ejder-figuru-ve-ikonografisi/#google_vignette Erişim tarihi:31.10.2022

Görsel 2. Has oda revakları duvar resmi, Doğanay, A. (2021), *Yüzyıllar sonra Topkapı Sarayı'nda ortaya çıkarılan ejder-simurg karşılaşması üzerine*, Milli saraylar dergisi.

Amel-i Şah Kulu ala Tari'kil- Meşk imzalı, hançer yapraklar arasında yürüyen ejder figürü, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451405>

Ejder takımyıldızı (Tinnin), Aca'ibü'l-Mahlukat, And, M. (2017), *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Görsel 3. TSMK Revan 402 envanter numaralı eserin sağ, sol kap ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 4. TSMK Revan 862 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklep, sertap ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 5. TSMK Revan 961 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklep ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 6. TSMK Revan 1017 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklep ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 7. TSMK Revan 1022 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklebi ve sağ kab çizimi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 8. TSMK Revan 1026 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklep ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 9. TSMK Revan 2056 envanter numaralı eserin sağ, sol kap, miklep ve çizimleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu

Görsel 10. TSMK Revan 402, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Koleksiyonu
Tahran Malik Library 103, Fadaeian,M.(2018), masterpieces of astan quds razavi library&museum, The covers of manuscripts collection (from 10th- 19th centruy)

Görsel 11. Benzer tezyinatlı soğuk baskı cilt örnekleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koleksiyonu

Görsel 12. Benzer tezyinatlı lake ciltler ve ejder figürlü ciltlerde şemse, köşebent örnekleri, TSMK Revan 2056, TSMK Hazine 983, TSMK Revan 1026, TSMK Revan 1022, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koleksiyonu

Malik Library 4700, Fadaeian,M.(2018), masterpieces of astan quds razavi library&museum, The covers of manuscripts collection (from 10th- 19th centruy)

Victoria and Albert Museum 691-1876, Haldane, D. (1983), *Islamic bookbindings, the world of islam festival trust*, London.